

ŻYDOWSKIE SZKOLNICTWO RELIGIJNE NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI PRYWATNEJ ORTODOKSYJNEJ SZKOŁY ISODA TORA (PODSTAWY TORY) W PŁOCKU (1921–1939)

Abstrakt

W artykule omówiono dzieje szkoły religijnej ISODA TORA w Płocku prowadzonej przez partię religijną „Agudas Israel”, zrzeszającą głównie Żydów ortodoksów. Wykorzystany został szczątkowy materiał związany z tematem, który jest przechowywany w zasobach Archiwum Państwowego w Płocku. W narracji omawiam warunki istnienia szkoły, jej problemy, a także w sposób dość wierny odtwarzam proces dostosowania szkolnictwa religijnego do wymogów ustawy o prywatnym szkolnictwie powszechnym. Z uwagi na szczupłość materiału, narracja zasadniczo dotyczy lat 1929–1939, choć pewne odniesienia, dotyczą również okresu powstania szkoły.

Słowa kluczowe: szkolnictwo religijne w II Rzeczypospolitej, Żydzi, Płock

1. Usytuowanie prawne szkolnictwa religijnego w II Rzeczypospolitej

W przeciwieństwie do ludności polskiej, mniejszość żydowską cechował stosunkowo niski odsetek analfabetów. Z danych GUS z 1931 r. wynika, że wśród osób starozakonnym w wieku 5 i więcej lat znajomość pisania i czytania posiadało 79,7%, zaś dla Żydów w wieku 10 i więcej lat wskaźnik ten wynosił 82,8%. Wskaźniki te były jeszcze wyższe w stosunku do całej ludności Polski i wynosiły odpowiednio: 69,6% oraz 72,4%. Takie ukształtowanie sytuacji wynikało przede wszystkim z przekonania panującego i kultuwanego wśród mniejszości żydowskiej, zgodnie z którym, obowiązkiem każdego ojca było uczenie syna Tory oraz w miarę możliwości finansowych – posyłanie do szkoły, bądź zatrudnianie prywatnego nauczyciela domowego¹.

Całe szkolnictwo o profilu religijnym zasadniczo skupione było wokół jednej partii politycznej – *Agudas Israel*, która zrzeszała ortodoksów. Zgodnie z jej założeniami, koncentrowała się na pielęgnowaniu i krzewieniu judaizmu. Sprawowała opiekę nad placówkami szkolno-wychowawczymi, a od 1929 r. patronat nad szkołami religijnymi dla żydowskich chłopców objęła powołana Centralna Organizacja Oświatowa *Chorew*, która działała pod auspicjami *Agudas Israel*.

Najstarszym typem żydowskiej szkoły religijnej były chedery, prowadzone przez ubogich nauczycieli zwanych mełamedami. Do chederów uczęszczali chłopcy w wieku od 5 do 12 lat.

Program nauczania był dwustopniowy – obejmował naukę języka hebrajskiego, tłumaczenie Biblii oraz naukę Talmudu. Nauka w chederach opierała się przede wszystkim na metodzie pamięciowej i powtarzaniu na głos, a zdobywana w nich wiedza kształciła umysł, lecz nie była związana z codziennym życiem i do niego nie przygotowywała².

W okresie I wojny światowej powstały na ziemiach polskich obok już istniejących szkół religijnych – świeckie szkoły z językiem żydowskim, których początki sięgały czasów jeszcze Królestwa Kongresowego. Nadano im status szkół wyłącznie prywatnych, ale cieszyły się dużym poparciem ze strony władzy. Żydowskiemu Towarzystwu Religijnemu przyznano prawo do organizowania szkół dla młodzieży żydowskiej, zaś chedery zaliczono do szkół początkowych, z tym jednak zastrzeżeniem, że w znacznym stopniu musiały obejmować nauczanie przedmiotów świeckich³.

Kwestia nauki początkowej została uregulowana w *Przepisach tymczasowych o szkołach elementarnych w Królestwie Polskim* z dnia 1 października 1917 r., które określiły, że dzieci wyznania mojżeszowego powinny uczęszczać do publicznych szkół elementarnych powszechnie dostępnych, lub do szkół prywatnych. Zgodnie z panującą praktyką językiem wykładowym miał być język państwowy w przypadku szkół publicznych, zaś w szkołach prywatnych – język nauczania uzależniony był zarówno od woli rodziców, jak i właścicieli szkół; czyli jidysz, hebrajski, czy nawet przejściowo niemiecki. Przewidziano także możliwość tworzenia osobnych szkół

elementarnych lub oddziałów przestrzegających szabatu, co uwarunkowano odpowiednią liczbą zgłoszeń ze strony rodziców⁴.

Warunki panujące w chederach były złe. Zajęcia prowadzili zazwyczaj ludzie bez kwalifikacji pedagogicznych i odbywały się one najczęściej w prywatnych domach. Wiele z nich prowadziło działalność nielegalną, ponieważ ich właściciele, nie posiadali odpowiednich koncesji. Wśród uczniów przeważali synowie ludzi ubogich. Choć pobór nauki nie był drogi, dla wielu Żydów pochodzących z najbiedniejszych warstw społeczeństwa opłacenie nauczyciela stanowiło spory problem. Na podstawie przeprowadzonej w 1935 r. ankiety w 30% szkół opłata wynosiła od 2 do 4 zł miesięcznie, w 62% – od 5 do 10 zł, a w 8% – powyżej 10 zł. W dużej części tego typu placówek istniała możliwość wnoszenia opłaty w naturze, tzn. żywnością, artykułami przemysłowymi, czy nawet w formie świadczenia usług. Natomiast przedstawiciele zamożnej części polskiego żydostwa zatrudniali dla swoich dzieci prywatnych nauczycieli, których nazywano preceptorami⁵.

Na mocy Dekretu Naczelnika Państwa z lutego 1919 r. o tzw. przymusie szkolnym, wszystkie dzieci bez względu na ich narodowość, czy poglądy religijne zobligowane zostały do realizacji programu nauczania, zgodnie z wymogami określonymi przez państwowe władze oświatowe. Rezultatem takiego rozwiązania była potrzeba pogodzenia nauki w chederach z obowiązkami w zakresie szkolnictwa państwowego. Przyjęta wówczas pragmatyka została sprowadzona do dwóch wariantów. Pierwszy z nich, utrzymywał tradycyjne chedery, które zwano także Talmud-Torą i nie podporządkował szkół religijnych państwowym wymogom w dziedzinie oświaty, nie wprowadzając do programów nauczania świeckich przedmiotów, ani języka polskiego. Uczęszczanie do tych szkół nie oznaczało wypełnienia obowiązku szkolnego i dlatego rodzice musieli posyłać dzieci do publicznych szkół powszechnych. Drugi wariant zakładał pobór nauki w chederach zreformowanych, w których tradycyjny program nauczania wzbogacono o przedmioty świeckie⁶.

We wspomnianych chederach zreformowanych nauka trwała 8 lat i dzieci rozpoczynały ją w 6 roku życia. Na naukę religii przeznaczono od 27 do 37 godzin tygodniowo, a na przedmioty świeckie – około 12 godzin. Uczniów tej szkoły zwolniono od wykonywania obowiązku szkolnego w 1922 r.

Nauczyciele przedmiotów religijnych musieli posiadać obywatelstwo polskie i wykazywać się nieskazitelnością. Niezbędnym wymogiem było odpowiednie przygotowanie zawodowe. Nauczycieli przedmiotów o charakterze religijnym zobowiązano do zdania egzaminu ustnego przed Pań-

Tabela 1. Rozkład godzin przedmiotów ogólnokształcących w chederze zreformowanym⁷.

Przedmiot	Klasy							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
jęz. polski	7	6	6	4	4	4	4	4
rachunki	3	4	4	3	3	2	2	2
historia	–	–	–	2	2	2	2	2
przyroda	–	–	–	3	3	2	2	2
geografia	–	–	–	–	–	2	2	2
geometria	–	–	–	–	–	2	2	2
razem	10	10	10	12	12	14	14	14

stwową Komisją Edukacyjną w Warszawie, który obejmował znajomość biblii wraz ze znajomością hebrajskiej gramatyki biblijnej, historię Żydów, a także literaturę hebrajską i dydaktykę⁸.

Kolejne postanowienia w zakresie programu nauczania w chederach nowego typu zawierał okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z kwietnia 1935 r., który uzależnił zgodę na uznanie nauki w chederach za wypełnienie obowiązku szkolnego od warunku zapewnienia realizacji pierwszego i drugiego szczebla programowego z najważniejszymi składnikami szczebla trzeciego zreformowanej szkoły powszechnej w ciągu 8 lat. Wydany okólnik określił szereg wymogów o charakterze organizacyjnym, do których zaliczono: ilość godzin nauki przedmiotów świeckich w ciągu 8 lat nie mniejszą niż 112 godzin tygodniowo; program 8-letniej nauki przewidujący na naukę języka polskiego 38 godzin, 8 godzin historii, 10 godzin geografii, 10 godzin przyrody, 22 godziny arytmetyki z geometrią, 5 godzin rysunków, 8 godzin zajęć praktycznych, 5 godzin śpiewu oraz 6 godzin ćwiczeń gimnastycznych.

Plan zajęć przewidywał naukę przedmiotów świeckich w porach przedobiadowych i rozpoczynających się nie później, niż po 3 godzinach nauki przedmiotów religijnych; siatkę godzin dostosowaną do wieku i rozwoju ucznia, nie przekraczającą 36 godzin. Ponadto, zajęcia świetlicowe miały trwać po przerwie obiadowej do godziny 19⁰⁰ oraz uwzględniono w nazwie stwierdzenie, że szkoła jest 8-letnia, 6-klasowa⁹.

Inną regulację w zakresie szkolnictwa wprowadziło pismo Ministerstwo w listopadzie 1936 r., które uznawało szkoły żydowskie zorganizowane przez inne stowarzyszenia czy osoby prywatne, jednakże z zastrzeżeniem, uprzedniego przedstawienia przez właściciela szkoły konkretnego programu nauczania i wychowania¹⁰.

Szkoły żydowskie o profilu religijnym były przeznaczone wyłącznie dla chłopców, toteż swym istym *novum* w oświacie były tworzone szkoły żeńskie. Pierwszą taką placówkę utworzyła w Wilnie jeszcze w 1912 r. Debora Kuperstein, gdzie językiem wykładowym był jidysz, czyli

żydowski. Istniały również ochronki i przedszkola z językiem żydowskim¹¹.

2. Tradycje szkolnictwa religijnego w Płocku

Wychowaniem religijnym chłopców w Płocku zajmowały się chedery, których w początkach niepodległości było aż 11. W chederach, oprócz nauki jidysz i hebrajskiego, prowadzona była nauka różnych przedmiotów religijnych oraz historii żydowskiej. Tradycję tego typu szkolnictwa otwiera chronologicznie najstarszy cheder „Talmud Tora”, który należał do występującego pod tą samą nazwą oddziału stowarzyszenia. W jego utrzymaniu partycypowała gmina żydowska. Pobierały w nim naukę dzieci pochodzące głównie z biednych rodzin. Program szkolny przewidywał wychowywanie w duchu asymilacyjnym. W zakładzie tym, w ograniczonym zakresie prowadzono również naukę przedmiotów świeckich. W okresie I wojny światowej i w latach powojennych, na czele Towarzystwa stał J. Kowadło, zaś kierownikiem szkoły był Jechiel Meir Krawec. Ostatni, był jednocześnie lektorem języka hebrajskiego w płockim Seminarium Duchownym¹². Siedziba szkoły znajdowała się przy ul. Zduńskiej 5 w Płocku¹³.

Szczególnymi zasługami dla kształtowania tożsamości narodowej dzieci żydowskich w duchu syjonistycznym, słynął cheder „Mizrachi”. Powstał ok. 1917 r. i znajdował się pod opieką partii, występującej pod tą nazwą. Siedziba szkoły znajdowała się przy ul. Sienkiewicza 20 w Płocku¹⁴. Organizatorami chederu, podobnie jak wcześniej Żydowskiego Gimnazjum Humanistycznego Koedukacyjnego w Płocku byli liderzy tej partii, tj. jej prezes Icchak Aszkenazy, Szmul Sitko i ówczesny rabin Płocka Jona Mordechaj Złotnik (1878–1922)¹⁵. Było dosyć osobliwą sprawą, że za jedną z metod wychowawczych uważano stosowanie wobec uczniów kar cielesnych, co budziło sprzeciw zarówno ze strony rodziców, jak i żydowskich władz religijnych. Przez cały okres istnienia szkoły, aż do likwidacji jej przez Niemców w 1939 r., jej kierownikiem był Żyd litwacki Komarowski. Natomiast na czele Zarządu szkoły, w omawianym okresie, stał Józef Askanas, który w 1922 r., a więc w okresie już Polski Niepodległej, bezskutecznie pretendował do objęcia stanowiska rabina płockiego. Przeszkodę stanowiła niedostateczna znajomość języka polskiego¹⁶.

Trzecia szkoła, występująca pod nazwą ISODA TORA – Podstawy Tory, powstała z inicjatywy ortodoksów płockich w roku 1921. Szkołę utworzyli członkowie oddziału płockiego partii religijnej *Agudas Israel*. Jakkolwiek nie znamy nazwisk założycieli szkoły, to jednak śmiało możemy sądzić, że znajdowali się oni wśród członków Zarządu partii, którymi w tym okresie byli: Aron Be-

kie, A. Kurlon, Joel Morsztein, który jednocześnie był członkiem „Poalej Syjon”, Chaim Rozenberg, nauczyciel Jakir Warszawski ps. „Ben Aron”, „I. Warszawski”, Całka Blumowicz, Jakub Józef Głowiński, J. Kohn, Mojlech Kwaśny, I. Poczucha oraz Lewek Kilbert¹⁷. Założyciele wyłonili ze swego grona Zarząd. Przez cały okres istnienia szkoły na jego czele stali: L. Kilbert¹⁸ jako prezes i S. Szafranstajn¹⁹ jako sekretarz.

3. Omówienie przedmiotowych źródeł

W zespole pn. Akta Inspektoratu Szkolnego Okręgu Płockiego [AIS] przechowywanego w Archiwum Państwowym w Płocku znajduje sięteczka zawierająca szereg dokumentów dotyczących dziejów Prywatnej Szkoły Ortodoksów pn. ISODA TORA – Podstawy Tory, działającej w Płocku w latach 1921-1939. Teczka zawiera niekompletny materiał dotyczący dziejów tej szkoły. Stanowią go nieliczne i fragmentaryczne sprawozdania instytucjonalne kierowane z i do szkoły przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego, Inspektorat Szkolny Okręgu Płockiego, liczne pisma kierownictwa szkoły oraz społecznego Zarządu Szkoły, który spełniał wobec niej prawa właścicielskie i nadzorcze, imienne wykazy nauczycieli, korespondencję w różnych sprawach, notatki, podania, itp. Ważnym dokumentem jest także nowelizowany w połowie lat 30. XX w. odpis statutu szkoły, jeden z nielicznych, który przetrwał zawieruchę II wojny światowej. Materiał zestawiony na ok. 160 kartach archiwalnych, zasadniczo dotyczy okresu 1929–1939, Pewne jednak fragmentaryczne i szczątkowe wzmianki zawarte w materiale, pozwalają odnieść się, co prawda w mglisty sposób, do okresu wcześniejszego. Materiał pozwala w jakiś sposób ocenić rolę szkoły religijnej w życiu społeczności żydowskich ortodoksów w Płocku, w minioniej już epoce. Teczka została opatrzona sygnaturą 135.

4. Kierownictwo szkoły

Pierwszym znanym z nazwiska kierownikiem szkoły był Bimen–Lejb Zylberberg, który podjął w niej pracę jeszcze w roku 1923. Po nim funkcję kierownika przejęła aż do 25 X 1935 r. Ruchla Taub–Kawowa. Pracowała nadal w szkole do wybuchu wojny w 1939 r. ucząc przedmiotów świeckich, w tym języka polskiego i historii. W 1937 r. uzyskała od Inspektoratu Szkolnego w Płocku uprawnienia nauczyciela stałego²⁰. W roku szkolnym 1930/31 kierownikiem szkoły, w tym również przedmiotów świeckich, został Icchak Bernstein²¹. Sprawował funkcję do 29 XI 1931 roku²². Od 25 X 1935 r. jej obowiązki przejęła Sura Hana Klejnowna, która była absolwentką Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Płocku. Sprawowała

je do 1937 r²³. Z nieznanых przyczyn zrezygnowała z kierowania szkołą, jednakże kontynuowała pracę nauczycielską. Ostatnim kierownikiem był Jakub–Lejb Taub, nauczyciel szkół powszechnych, absolwent Państwowego Seminarium Nauczycielskie im. Króla Bolesława Krzywoustego w Płocku. 1 IX 1937 podjął pracę jako nauczyciel i kierownik w miejscowej Prywatnej Religijnej Szkole Powszechnej w Płocku ISODA TORA pracując do wybuchu II wojny światowej. Formalnie został zatwierdzony na stanowisku kierownika przez władze oświatowe 4 II 1938 roku.

5. Statut Szkoły

Od samego początku szkoła zachowywała trzyletni kurs nauczania. Docelowym jednak zadaniem, postawionym przez właściciela szkoły, którym był płocki oddział Organizacji Żydów Ortodoksów „Agudas Izrael” było utworzenie 8–letniej religijnej szkoły powszechnej. Uniemożliwił ten fakt brak środków materialnych. Szkoła była utrzymywana w drodze społecznych zbiórek dokonywanych przez tą organizację. Z materiału jednoznacznie nie wynika, czy np. w utrzymaniu szkoły partycypowała żydowska gmina wyznaniowa w Płocku. Z pomocy Zarządu gminy korzystała równolegle istniejąca w Płocku szkoła religijna „Talmud–Tora”, wobec której Zarząd posiadał prawa właścicielskie²⁴. Reforma szkolnictwa wyznaniowego żydowskiego, którą w 1935 r. przeprowadzało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego miała na celu zrównanie poziomu szkolnictwa religijnego z polskim szkolnictwem powszechnym. Pochodzący z tego okresu znowelizowany statut szkoły świadczy o determinacji władz oświatowych do unowocześnienia tej formy oświaty. Szkoła w Płocku musiała rozszerzyć działalność wprowadzając niezwłocznie oddziały szkolne piąty i szósty. Nowe zadania zostały wyraźnie zawarte w znowelizowanym statucie szkoły, z którego ważniejsze fragmenty przytaczam poniżej. Statut zatwierdziło Kuratorium Szkolne Okręgu Warszawskiego w marcu 1936 r²⁵.

Statut Prywatnej 8–letniej 6–klasowej męskiej powszechnej szkoły religijnej p.n. „Isoda–Tora” /podstawy Tory/ w Płocku

§ 1

Właścicielem Szkoły jest: Organizacja Żydów Ortodoksów „Agudas Izrael” w Polsce oddział w Płocku.

§ 2

Szkoła ma siedzibę w Płocku, Stary Rynek 5.

§ 3

Szkoła ma za zadanie wychowawcze i nauczanie dzieci w wieku obowiązkowego szkolnego.

Szkoła przeznaczona jest dla dzieci płci męskiej wyznania mojżeszowego narodowości żydowskiej.

§ 4

Całkowity kurs Szkoły obejmuje 8 lat nauki, realizując pierwszy i drugi szczebel programowy wraz z najważniejszymi składnikami szczebla trzeciego /Szkoła drugiego stopnia/.

Nauka trwa w każdym oddziale rok i dzieli się na 2 półroczne okresy nauki.

Maksymalna ilość uczniów w klasach /oddziałach, grupach/ oraz stosunek ilości uczniów do powierzchni pomieszczenia odpowiadać będzie normom przyjętych w szkołach powszechnych.

§ 5

Do najniższego oddziału Szkoły przyjmuje się dzieci po ukończeniu 6 roku życia, nie starsze ponad 8 lat.

Przyjmowanie dzieci do innych oddziałów, klasyfikowanie, promowanie uczniów oraz wydawanie im świadectw odbywa się według przepisów dla publicznych szkół powszechnych. Wzór świadectw szkolnych ustala władza szkolna.

§ 6

W szkole obowiązują języki nauczania: dla przedmiotów ogólnokształcących – polski, dla przedmiotów religijno–judaistycznych – żydowski.

§ 7

Nauka przedmiotów ogólnokształcących odbywa się stosownie do pisma Min. W.R. i O.P. z dn. 4 VI 35 Nr. II–P–1336/35, według programu publicznej szkoły powszechnej drugiego stopnia z rozłożeniem materiału naukowego na osiem lat, przy czym, tygodniowa ilość godzin nauk świeckich nie może być mniejsza od 112 godzin z rozłożeniem materiału naukowego poszczególnych przedmiotów według załączonego planu godzin.

Nauka przedmiotów świeckich odbywać się będzie w porze przedobiadowej i w żadnym przypadku nie będzie zaczynać się później, niż po 2 godzinach nauki przedmiotów religijno–judaistycznych.

Nauczanie zaś przedmiotów judaistyczno–religijnych odbywa się według programu przez nas ułożonego w ramach 22 godzin tygodniowo.

Ogólna tygodniowa ilość godzin nauki szkolnej, przeznaczona łącznie na przedmioty świeckie i religijno–judaistyczne, nie może w żadnym roku nauki przekroczyć 36 godzin.

O ile przy szkole otworzona zostanie świetlica, to zajęcia świetlicowe rozpoczynają się będą po należytej przerwie obiadowej i kończą najpóźniej o godz. 19⁰⁰.

§ 8

Indywidualny kierunek szkoły polega na udzielaniu żydowskiej młodzieży męskiej wychowania religijnego i obywatelskiego i przyswajaniu jej zarazem dostatecznych zasad wiedzy judaistyczno–religijnej.

§ 9

Szkoła nosi nazwę: Prywatna 8-letnia 6-klasowa męska powszechna szkoła religijna p.n. ISODA-TORA /Podstawy Tory/ w Płocku.

§ 10

Właściciel Szkoły:

1/ zawiera i rozwiązuje umowę z kierownikiem szkoły i dobranym przez kierownika personelem nauczającym, oraz podaje władzy szkolnej do wiadomości normy uposażenia kierownika i personelu nauczającego w szkole.

Ze względu na potrzebę zachowania ciągłości pracy szkolnej, zwolnienie kierownika i personelu nauczającego może postępować z reguły jedynie z końcem roku szkolnego.

O ile zwolnienie kierownika lub personelu nauczającego nastąpiłoby w ciągu roku szkolnego powinna o tym być zawiadomiona władza szkolna z podaniem przyczyn takiego zwolnienia.

2/ powołuje i zmienia personel administracyjno-gospodarczy szkoły na wniosek kierownika szkoły;

3/ zwalnia kierownika na żądanie państwowej władzy szkolnej, stosownie do ustępu 1. Art. 7 ustawy o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych;

4/ udziela urlopów personelowi nauczającemu w przypadkach, przewidzianych w p. II niniejszego statutu;

5/ dostarcza we właściwych terminach środki na utrzymanie szkoły;

6/ otrzymuje od kierownika periodyczne sprawozdania o poziomie i wynikach nauczania i wychowania w szkole;

7/ ma prawo bywania na lekcjach i zajęciach w obecności kierownika jednakże bez prawa czynnego udziału i robienia uwag personelowi nauczającemu; spostrzeżenia, poczynione w tych wypadkach powinien właściciel wyjąć kierownikowi szkoły;

8/ ma prawo udziału w specjalnie w tym celu zarządzonym przez kierownika posiedzeniu sprawozdawczym Rady Pedagogicznej;

9/ ma prawo wglądu w nadane do szkoły sprawozdania wizytacyjne państwowej władzy szkolnej;

10/ odnosi się bezpośrednio do władzy w sprawach ewentualnych zmian w statucie, w sprawie lokalu i osoby kierownika szkoły;

11/ podaje do wiadomości władzy szkolnej normy opłat szkolnych i późniejsze w nich zmiany;

/ W statucie szkoły, utrzymywanej przez zarejestrowane stowarzyszenia i fundacje/. Uprawnienia nadzorcze, przysługujące właścicielowi szkoły, spełniane będą jedynie przez stałego delegata, na którego wyrazi zgodę władza szkolna.

§ 11.

Kierownik szkoły:

1/ przewodniczy Radzie Pedagogicznej i reprezentuje szkołę na zewnątrz w sprawach organizacji, nauczania i wychowania;

2/ jest odpowiedzialny za prawidłowy bieg życia szkolnego, za kierunek wychowawczy szkoły i za wykonanie obowiązujących przepisów szkolnych;

3/ jest bezpośrednim zwierzchnikiem wszystkich osób, pracujących w szkole oraz doradcą grona nauczycielskiego;

4/ dobiera i jest odpowiedzialny za dobór personelu nauczycielskiego personelu nauczającego, zatrudnionego w szkole, oraz kwalifikuje personel nauczycielski;

5/ przedstawia listę personelu nauczającego władzy szkolnej;

6/ składa sprawozdania okresowe ze stanu szkoły pod względem naukowym i wychowawczym władzy szkolnej i właścicielowi szkoły;

7/ bezpośrednio porozumiewa się z władzą szkolną we wszystkich sprawach szkoły, oprócz wymienionych w p. 10 § 10 niniejszego statutu;

8/ układa preliminarz wydatków na potrzeby szkoły i przedstawia sprawozdanie budżetowe właścicielowi szkoły oraz władzy szkolnej;

9/ czuwa wraz z Radą Pedagogiczną, aby szkoła zaopatrywana była we właściwe środki i pomoce naukowe oraz urządzenia, związane z nauczaniem i wychowaniem;

10/ udziela urlopów personelowi nauczycielskiemu do 8-iu dni, a za zgodą właściciela szkoły do wyczerpania przewidzianego umowami maksymalnego okresu urlopowego;

11/ przedstawia właścicielowi szkoły wniosek o udzielenie urlopu płatnego wybranemu przez siebie nauczycielowi na kursy, organizowane przez państwową władzę szkolną, celem podniesienia kwalifikacji pedagogicznych nauczycielstwa;

12/ zwalnia personel nauczający na żądanie władzy szkolnej, stosownie do art. 7 ust. O prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych;

13/ zawieszają personel nauczający w czynnościach w wypadkach, przewidzianych w art. 7 ustawy o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych z własnej inicjatywy, lub na żądanie władzy szkolnej; gdy zawieszenie w czynnościach następuje z inicjatywy własnej kierownika, powinna być o tym niezwłocznie zawiadomiona władza szkolna z podaniem przyczyn tego zarządzenia;

14/ zawieszają uchwały Rady Pedagogicznej, o ile nie odpowiadają one przepisom szkolnym lub też wymaganiom wychowawczym czy dydaktycznym²⁶.

W piśmie Zarządu Oddziału Płockiego Organizacji Żydów Ortodoksów w Polsce z dnia

15 IV 1936 r. skierowanego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego Zarząd szkoły powiadomił władze, że z dniem 15 IV 1936 r. szkoła rozpoczęła zajęcia na podstawie nowego, „zreformowanego” statutu²⁷.

6. Sprawy lokalowe szkoły

Od początku szkoła zajmowała pomieszczenia w budynku przy ul. Stary Rynek 5 w Płocku. W budynku tym znajdowała się również siedziba oddziału płockiego partii religijnej „Agudas Izrael”. Sprawa skomplikowała się w następstwie wizytacji, przeprowadzonej w czerwcu 1934 roku przez Inspektorat Szkolny Okręgu Płockiego. W sprawozdaniu powizytacyjnym czytamy m.in.: „[...] Przedstawiam podanie miejscowego oddziału organizacji Żydów, członków partii „Agudas Izrael” na prowadzenie szkoły pod nazwą „ISODA TORA”. Wymieniona organizacja od szeregu lat prowadzi tą szkołę. Lokal jest nieodpowiedni pod względem potrzeb szkolnych, ciemny, ciasny; brak podwórka i Sali rekreacyjnej. W czasie wizytacji szkoły przeprowadzonej w dniu 6 czerwca 1934 r. stwierdzono zupełny brak pomocy naukowych (poza mapą Polski i liczydłami); brak portretów Prezydenta Rzeczypospolitej i Marszałka Piłsudskiego. W jednej tylko sali znajduje się orzeł herb państwa”.

W części merytorycznej wizytator stwierdzał, że rozkład godzin zupełnie nie odpowiada prowadzonym zajęciom. Dalej, że w zakresie nauk świeckich, zajęcia zupełnie nie odpowiadają obowiązującym programom właściwym dla szkół publicznych²⁸.

Wcześniej, ówczesna kierownik szkoły R Tałbówna poinformowała władze szkolne w Płocku, że z dniem 2 V 1934 r. wszystkie zajęcia zostały przeniesione do lokalu przy ul. Tumskiej 14²⁹. W międzyczasie, dotychczasowa siedziba szkoły przy ul. Stary Rynek w Płocku została poddana gruntownemu remontowi.

Z pisma Zarządu Szkoły z dnia 3 VI 1935 r., skierowanego do Inspektoratu Szkolnego w Płocku wynika, że proszono o przystanie Komisji Budowlano-Technicznej w celu określenia przystosowania aktualnie używanego budynku do potrzeb szkolnych. Z treści pisma wynika również, że część zajęć jeszcze od 1933 r. była w budynku przy ul. Tumskiej 14 w Płocku.

Zarząd uzasadniał, że uzyskanie protokołu Komisji jest niezbędne do kontynuowania w nim zajęć szkolnych³⁰. Szczegółów sprawy nie znamy. Z załączonej korespondencji jednoznacznie wynika, że przed szkołą realnie pojawiła się groźba jej likwidacji. Kuratorium zażądało bowiem nadesłania akt oraz pieczęci „zlikwidowanej szkoły”³¹.

Remont lokalu szkolnego wydłużył się i trwał

ponad rok. Z Pisma Zarządu Szkoły do Inspektora Szkolnego Okręgu Płockiego z 23 września 1935 r. wynika, że Wydział Budowlany Starostwa Płockiego stwierdził, że lokal przy ul. Stary Rynek w Płocku spełnia już wszelkie warunki dla celów szkolnych. Zarząd również wystąpił o poparcie Inspektora w Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego o przywrócenie koncesji³².

Po wielu jeszcze przetargach prowadzonych z Kuratorium Szkolnym, spowodowanym także sprawą związaną z uchwaleniem statutu, a także z dostosowaniem programu nauczania zgodnie z wymogami ustawy o prywatnym szkolnictwie powszechnym, 4 maja 1936 r. szkoła otrzymała koncesję³³.

Do spraw lokalowych powrócono jeszcze w roku 1938. Ze sprawozdania powizytacyjnego sporządzonego przez podinspektora Okręgu Szkolnego w Płocku W. Waclawskiego w dniu 29 września 1938 r. zachował się następujący opis funkcjonowania szkoły: „[...] Szkoła mieści się w budynku wynajętym przy ul. Stary Rynek 5 w Płocku. Lokal składa się z trzech izb przeznaczonych na lekcje oraz małej szatni. Boiska, czy podwórza brak. Dzieci spędzają przerwy na rynku. Ustępów również brak, uczniowie korzystają z ogólnych ustępów danej posesji, utrzymywanych w złym stanie; brud, mokro, powyrywane drzwi. W lokalu szkolnym brudno, ciasno, całe masy papierków i odpadków na podłogach. Umieblowanie szkoły niedostateczne. Brak pomieszczenia na przechowywanie akt szkoły. Portrety i godła rozrzucone lub pozdejmowane ze ścian.[...] Kancelarii szkolnej brak. Akta osobowe nosi kierownik ze sobą. Księgowość [...] za rok ubiegły nie została całkowicie wypełniona. Dziennika korespondencyjnego nie prowadzi się. Zaopatrzenie szkoły w pomoce naukowe niedostateczne. Szkoła posiada tylko mały globus i dwie mapy: Polski i Europy. Wynagrodzenie nauczycieli bardzo niskie. Nauczycielki otrzymują po 22.50 zł miesięcznie, a kierownik szkoły 50 zł miesięcznie³⁴. O dalszych następstwach tego stanu rzeczy brak informacji.

7. Wybrane dane statystyczne i inne ilustrujące pracę szkolną

Pierwsze statystyczne dane obrazujące pracę szkolną pochodzą dopiero z roku szkolnego 1929/30. Szkoła składała się z oddziału wstępnego oraz trzech oddziałów. Ze sprawozdania z do Inspektoratu Szkolnego w Płocku z dnia 10 X 1930 r. wynika³⁵, że w 1929 r. ogółem uczęszczało do szkoły 73 uczniów w wieku:

- urodzonych w roku 1917 – 2
- urodzonych w roku 1918 – 7
- urodzonych w roku 1919 – 10
- urodzonych w roku 1920 – 15

- urodzonych w roku 1921 – 10
- urodzonych w roku 1922 – 12
- urodzonych w roku 1923 – 17

W tym samym czasie wyniki nauczania w szkole przedstawiały się następująco:

Tabela 2. Sprawozdanie kierownictwa Prywatnej Szkoły Ortodoksyjnej pn. ISODA TORA w Płocku, ul. Stary Rynek 5 w r. szk. 1928/29 według danych z 14 X 1930 r.

Wyszczególnienie	Oddział wstępny	Oddział I	Oddział II	Oddział III
promowanych	6	3	7	9
niepromowanych	8	8	13	11
nieklasyfikowanych	4	1	2	1
ogółem	18	12	22	21

W marcu 1931 r. Zarząd szkoły ISODA TORA został poinformowany o odmowie ze strony Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego przyznania zapomogi na cele szkolne, o co wcześniej czyniono starania³⁶.

Wymogi dydaktyczne w szkole były w dość duże. W roku szkolnym 1932/33 w trzech prowadzonych wówczas oddziałach, sytuacja przedstawiała się następująco:

Tabela 3. Wykaz stanu uczniów w Szkole Prywatnej ISODA TORA w roku szkolnym 1932/33 z uwzględnieniem stanu liczby powtarzających rok szkolny³⁷.

Wyszczególnienie	Stan ogólny uczniów	Liczba powtarzających
oddział I	18	4
oddział II	20	4
oddział III	15	1

Z roku 1932 pochodzi informacja, że Zarząd Szkoły został krytycznie oceniony przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego. Kuratorium zarzucało, że Zarząd nie spełnił wymogów zarządzenia Ministra Wyznań i Oświecenia Publicznego z dnia 7 czerwca 1932 r.. Choć materiał nie ujawnia explicite przedmiotu kontrowersji, zarzuty sformułowane przez Kuratorium dotyczyły następujących spraw:

- niedostatecznego sprawowania przez Zarząd praw właścicielskich wobec szkoły;
- nadmiernego wyekspozowania w programie tzw. zajęć judaistycznych,
- niedbałego wykonywania obowiązujących przepisów³⁸.

W związku z reformą prywatnego szkolnictwa religijnego w 1933 r. wprowadzono czwarty oddział szkolny. Jednocześnie sporządzono nowy tygodniowy rozkład zajęć, który miał być dosto-

sowany do wymogów ustawy o prywatnym szkolnictwie powszechnym. Wprowadzony nowy rozkład zajęć ilustruje tabela nr 4.

Tabela 4. Tygodniowy rozkład godzin w Szkole ISODA TORA w rozbiu na oddziały³⁹.

Przedmioty	Oddział I	Oddział II	Oddział III	Oddział IV
religia	16	18	18	18
język polski	3	3	6	5
język hebrajski	12	16	16	16
historia Polski	–	–	1	2
geografia	–	–	1	1
rachunki	3	3	3	3
rysunek	–	–	–	–
roboty	–	–	–	–
śpiew	–	–	–	–

Ruch w szkole ilustruje załączona poniżej tabela. Uderza duża rotacja, spowodowana różnymi przyczynami. Najczęściej stanowiły je przeprowadzki rodziców dzieci do innych miejscowości, warunki ekonomiczne, a także inne, nie wymienione przyczyny. Jedną z nich mogło być przenoszenie dzieci do polskich szkół powszechnych, bądź konkatenacja w postaci równoległe istniejących w Płocku religijnych szkół żydowskich, jak „Bejt Hamidrasz”, „Jawne”, czy „Talmud Tora”. Uderza jednak dość duży nabór nowych uczniów, przy jednoczesnym wyrównanym naborze nowych. Sytuację ilustruje tabela nr 5.

Tabela 5. Ruch uczniów w roku szkolnym 1933⁴⁰.

wyszczególnienie	liczba uczniów
Uczniów w roku szkolnym 1932/33	53
Ukończyło szkołę (najwyższy oddział) z wynikiem pozytywnym	
Promowano do wyższych oddziałów	37
Pozostało na drugi rok w oddziałach dwuletnich i na rok trzyletnich	
Nie promowano	16
W tej liczbie nie klasyfikowano	
Opuściło szkołę z różnych przyczyn do dnia 15 IX 1932 r.	12
Przybyło uczniów do dnia 15 IX 1933 r.	10
Uczniów w r. szk. 1933/34 (stan z dnia 15 IX 1933 r.)	51

W 1934 r. na tle dostosowania religijnego szkolnictwa żydowskiego do wymogów ustawy o prywatnym szkolnictwie powszechnym, kierownictwo szkoły zostało zmuszone do sporządzenia nowych planów lekcyjnych. Nie wiadomo dlaczego, jednakże w zaprezentowanym w tabeli nr 6 zabrakło zajęć z historii Polski, której wykazano np. w 1933 w sprawozdaniu do Kuratorium: w oddziale IV dwie godziny i w oddziale III jedną tygodniowo⁴¹. Uderza natomiast zdecydowana przewaga przedmiotów judaistycznych. Dziwi ten fakt zwłaszcza dlatego, że właściciel szkoły, którym była partia religijna „Agudas Israel”, charakteryzowała się daleko posuniętą lojalnością wobec państwa polskiego.

Tabela 6. Tygodniowy rozkład lekcyjny Szkoły Religijnej ISODA TORA w Płocku na rok 1934/35⁴².

n i e d z i e l a	Modlitwa Pogadanki biblijne Jęz. hebrajski Jęz. Hebrajski Jęz. Polski Rachunki	Modlitwa Talmud Jęz. hebrajski Religia Tora Jęz. polski Rachunki Modlitwa	Modlitwa Talmud Talmud Jęz. hebrajski Tora Śpiew i gimnastyka Jęz. polski Rachunki Modlitwa	ś r o d a	Modlitwa Jęz. hebrajski Jęz. hebrajski Jęz. polski Rachunki	Modlitwa Talmud Jęz. hebrajski Biblia Tora Jęz. polski Rachunki Modlitwa	Modlitwa Talmud Talmud Jęz. hebrajski Biblia Jęz. polski Przyroda i geografia Modlitwa
p o n i e d z i a ł e k	Modlitwa Pogadanki biblijne Jęz. hebrajski Jęz. hebrajski Jęz. polski Rachunki	Modlitwa Modlitwa Jęz. hebrajski Religia Tora Jęz. polski Rachunki Modlitwa	Modlitwa Talmud Talmud Jęz. hebrajski Tora Religia Jęz. polski Rachunki Modlitwa	c z w a r t e k	Modlitwa Pogadanki biblijne Jęz. hebrajski Jęz. hebrajski Jęz. polski Rysunki	Modlitwa Talmud Jęz. hebrajski Biblia Zajęcia praktyczne Język polski Rysunki Modlitwa	Modlitwa Talmud Talmud Rysunki Jęz. polski
w t o r e k	Modlitwa Pogadanki biblijne Jęz. hebrajski Język hebrajski Jęz. polski Rachunki	Modlitwa Talmud Jęz. hebrajski Biblia Jęz. polski Jęz. hebrajski Modlitwa	Modlitwa Talmud Talmud Jęz. hebrajski Tora Biblia Jęz. polski Rachunki Modlitwa	p l q t e k	Modlitwa Jęz. hebrajski Język polski	Modlitwa Talmud Śpiew Język polski	Modlitwa Talmud Talmud Rysunki Jęz. polski

chodzi niepocholebna opinia podinspektora Okręgu Szkolnego w Płocku na temat merytorycznej pracy szkoły. Czytamy w nim m.in. „[...] *Organizacja pracy szkoły bez planu. Brak tygodniowego rozkładu zajęć. Przedmioty świeckie odbywają się według programu dla szkół, lecz według specyficznego wariantu. Zbadatem wyniki nauczania we wszystkich klasach, są na ogół dostateczne. Z organizacji uczniowskich istnieje SKO oparte na PKO. O planowanej pracy wychowawczej nie może być mowy*”⁴⁶.

Z załączonego powyżej rozkładu zajęć wynika, że kierownictwo szkoły główny nacisk położyło na przedmioty o charakterze judaistycznym.

Z kolei Zarząd Szkoły w osobach: prezesa L. Kilberta i sekretarza S. Szafranstajna postulował, aby pomiędzy poszczególnymi zajęciami judaistycznymi nie było przerw, których domagało się Kuratorium Okręgu Warszawskiego, zaś przedmioty świeckie były wykładane po zajęciach judaistycznych⁴³. Ciekawostką z tego okresu stanowi fakt, że jak wynika z pisma Inspektora Szkolnego w Płocku ze stycznia 1935 r. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wyraził zgodę na prowadzenie zbiórki pieniężnej wśród uczniów na rzecz Żydowskiego Funduszu Narodowego. Celem Funduszu było uzyskanie środków na zakup ziemi dla żydowskiej kolonizacji w Palestynie⁴⁴. Świadczy to, że właściciel szkoły, którym był oddział płocki partii „Agudas Israel” w Polsce wyraźnie przechodził na pozycje syjonistyczne.

W roku 1938 stanęło przed szkołą widmo jej likwidacji. Powodem była sprawa czasowego zaniechania przez kierownictwo szkoły płacenia składek na Ubezpieczalnię Społeczną. Zaległość wyniosła 1218 zł i 34 gr. Kurator dał dwutygodniowy termin na uregulowanie zaległości. Sankcją miała być natychmiastowa likwidacja szkoły⁴⁵. Z tego okresu tj. z września 1938 r. po-

8. Kadra nauczycielska

Aby zostać nauczycielem w szkole religijnej żydowskiej trzeba było posiadać co najmniej świadectwo dojrzałości, a także posiadać ukończone kursy kwalifikacyjne. Dodatkowymi warunkami były: posiadane obywatelstwo polskie, które potwierdzały organy samorządowe lub starostwa. Dodatkowym warunkiem było również wyznawanie religii mojżeszowej. Dyplomy nauczycieli przedmiotów świeckich musiały być poświadczane przez uprawnione jednostki państwowe. Nauczyciele przedmiotów religijnych uzyskiwali potwierdzenie kwalifikacji zawodowych w drodze egzaminów składanych przed uprawnionymi organami religijnymi wyznania mojżeszowego. W tym wypadku wystarczał pomyślnie zdany egzamin ze znajomości biblii, Talmudu i Tory, złożony przed rabinem okręgu. Wydane z tej okazji zaświadczenie było honorowane przez państwowe władze szkolne. Nauczyciele, zwłaszcza przedmiotów świeckich, byli zobowiązani do podnoszenia kwalifikacji zawodowo-metodycznych. Koszty z tym związane ponosił pracodaw-

ca. Z materiału wynika, że nauczyciele awansowani byli na równych prawach z nauczycielami państwowych szkół powszechnych. Za szczerkowego materiału udało się zestawić listę nauczycieli pracujących w szkole. Wiadomo tylko, że nie zawiera wszystkich nazwisk.

1. Altman Zyskind (XIX/XX w.) – nauczyciel. Posiadał wykształcenie uniwersyteckie, co potwierdza posiadany stopień magistra. Od 1932 r. pracował w szkole religijnej ISODA TORA w Płocku. 11 V 1935 r. uzyskał status nauczyciela stałego. Zastąpił nauczycielkę Romanerównę, która wyemigrowała do Palestyny⁴⁷.
2. Blumowicz Całka (1914–?) – nauczyciel religii mojżeszowej. Ur. 8 II w Nowogrodzie. Uprawnienia zawodowe uzyskał na podstawie egzaminu kwalifikacyjnego z przedmiotów judaistycznych, złożonego w 1936 r. przed rabinem Płocka. Od tr. pracował w Prywatnej Męskiej Powszechnej Szkole Religijnej pn. ISODA TORA, znajdującej się pod patronatem Zarządu Oddziału Płockiego Towarzystwa „Agudas Izrael”. Był znanym biblistą, znawcą Tory i Talmudu. Prowadził także lekcje jęz. hebrajskiego. 24 II 1937 r. został zastępcą kierownika szkoły, a 22 III tr. także nauczycielem stałym⁴⁸.
3. Frenzlówna Adela (XX w.) – nauczycielka żydowskiej szkoły religijnej w Płocku ISODA TORA od 1926 roku. Została zatwierdzona przez Inspektorat Szkolny w Płocku dniu 1 VIII 1926 r.⁴⁹.
4. Klejnowna Sura–Chana (XX w.) – nauczycielka szkół żydowskich. Absolwentka Państwowego Seminarium Nauczycielskiego im. Zofii Bukowieckiej w Płocku. 25 X 1934 roku na wniosek prezesa Rady Opiekuńczej Binema Zylberberga, została kierownikiem Prywatnej 8–klasowej Męskiej Powszechnej Szkoły Religijnej pn. ISODA TORA w Płocku. Sprawowała funkcję kierownika do roku 1937⁵⁰.
5. Laksówna Gitla (1907–?) – nauczycielka szkół powszechnych. Urodzona 14 XI 1907 r. w Płocku, w rodzinie żydowskiej. Ukończyła miejscowe Seminarium Nauczycielskie im. Zofii Bukowieckiej w 1926 roku. Pracę rozpoczęła w 1926 roku w szkole powszechnej nr 8 w Płocku. Następnie w l. 1928–1931 uczyła w Gąbinie. Po powrocie do Płocka, uczyła w jednej ze szkół płockich do 1937 roku. W styczniu 1937 roku rozpoczęła pracę w Prywatnej Religijnej Szkole Powszechnej Męskiej „Talmud–Tora”, subsydiowanej przez Zarząd Gminy Żydowskiej w Płocku. Od września 1938 roku aż do wybuchu wojny w 1939 roku uczyła przedmiotów świeckich również w Religijnej Szkole Powszechnej ISODA TORA, znajdującej się pod patronatem Zarządu Oddziału Płockiego syjonistycznej organizacji „Agudas Izrael”⁵¹.
6. Motylowa Fajga (XX w.) – nauczycielka szkół żydowskich. Od 1936 roku uczyła w prywatnej szkole ortodoksów ISODA TORA w Płocku⁵².
7. Rozenberżanka Gitla (1914–?) – nauczycielka szkół powszechnych w Płocku, ur. tamże. Ukończyła miejscowe Państwowe Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. Zofii Bukowieckiej. W roku szkolnym 1937/38 podjęła pracę w Prywatnej Religijnej 8–klasowej Męskiej Szkole Powszechnej pn. ISODA TORA. Uczyła języka polskiego, przyrody, geografii i historii⁵³.
8. Sztulzaft Abram (1906–?) – nauczyciel religii w szkołach żydowskich. Urodzony 14 IX 1906 r. w Kowalu, w pow. włocławskim. Ukończył studia rabinackie. Posiadał dyplom wydany przez H. Michelsona, rabina II Okręgu m. st. Warszawy z 2 I 1927 roku, uprawniający do uczenia w żydowskich szkołach wyznaniowych. Od 1933 roku pracował w szkole Towarzystwa ISODA TORA w Płocku, gdzie wykładał przedmioty judaistyczne⁵⁴.
9. Taub Jakub–Lejb (1914–?) – nauczyciel szkół powszechnych. Urodzony w Płocku. W 1935 r. ukończył Państwowe Seminarium Nauczycielskie im. Króla Bolesława Krzywoustego w Płocku. 1 IX 1937 r. podjął pracę w miejscowej Prywatnej Religijnej Szkole Powszechnej w Płocku ISODA TORA. Obok języka polskiego, uczył wszystkich innych przedmiotów świeckich, zgodnie z programem MWRiOP. Kierował też szkołą faktycznie od wybuchu II wojny światowej (formalnie zatwierdzony przez władze oświatowe 4 II 1938 r.). Z inspekcji przeprowadzonej 1 X 1938 r. przez Inspektorat Szkolny w Płocku wynika, że nie dbał o warunki bytowe dzieci, porządek, dokumentację szkolną, ani też o pomoce naukowe. Swoim postępowaniem doprowadził nawet do czasowego zamknięcia przez władze oświatowe szkoły, co nastąpiło 6 VII 1938 roku. Ponowne jej otwarcie nastąpiło po interwencji centralnych władz organizacji⁵⁵.
10. Taub–Kawowa Ruchla (1905–?) – nauczycielka publicznych szkół żydowskich. Urodzona 29 VI 1905 roku w Płocku. Ukończyła miejscowe Państwowe Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. Zofii Bukowieckiej. Ponadto kurs metodyczno–pedagogiczny w Płocku; kurs końcowy metodyczno–pedagogiczny przy Zjednoczeniu Szkół Żydowskich w Warszawie oraz kurs programowo–ustrojowy, również w Płocku. Pracowała w szkolnictwie kolejno w: Knyshynie (w roku szkolnym 1925/26), Goniądzu (w roku szkolnym 1926/27), ponownie w Knyshynie (w l. 1917–1928) i w Płocku od roku szkolnym 1928/29, angażując się w Prywatnej 8–letniej Męskiej Powszechnej Szkole Reli-

- gijnej p.n. ISODA TORA (Podstawy Tory). Do 29 X 1934 r. sprawowała również funkcję kierownika. Uczyła przedmiotów świeckich, w tym jęz. polskiego i historii. 8 IV 1937 r. mianowana przez Inspektorat Szkolny w Płocku nauczycielką statą⁵⁶.
11. Taubówna Frajda vel Frania–Sura (1902–?) – nauczycielka szkół żydowskich. Urodzona 13 IV 1902 roku w Płocku. Ukończyła miejscowe Państwowe Seminarium Nauczycielskie im. Zofii Bukowieckiej. Pracę zawodową rozpoczęła w szkołach żydowskich w Dawidgródku, na terenie Inspektoratu Szkolnego w Stolinie, następnie w szkole Wyznaniowej Gminy Żydowskiej w Nowym Dworze Maz. i Raciążu. W latach 1934–1936 uczyła języka polskiego i rachunków w żydowskiej szkole wyznaniowej „Jawne” w Płocku, znajdującej się pod patronatem organizacji „Mizrachi”, a od października 1937 roku aż do wybuchu wojny w 1939 roku również w prywatnej szkole ISODA TORA. Uczyła języka polskiego, przyrody, historii i geografii⁵⁷.
12. Zylberg Bimen–Lejb (1905–?) – nauczyciel, działacz społeczny i religijny. Urodzony 29 VII 1905 roku w Płocku. Ukończył 8-klasowe Gimnazjum Humanistyczne Koedukacyjne Żydowskie w Płocku 21 VI 1924 r., a także Szkołę Podchorążych Rezerwy WP. Od 1 II 1926 roku był nauczycielem, a także kierownikiem w Prywatnej 8-klasowej Męskiej Powszechnej Szkole Religijnej pn. ISODA TORA. Przed 1934 rokiem został prezesem Rady Opiekuńczej szkoły. Należał do organizacji Żydów–Ortodoksów „Mizrachi”⁵⁸.
13. Zymon Jankiel–Henoch (1887–?) – nauczyciel. Urodzony 10 I 1887 r. w Górze Kalwarii. Od 1922 roku uczył w Płocku w Prywatnej 8-klasowej Męskiej Powszechnej Szkole Religijnej ISODA TORA. W 1925 roku potwierdził kwalifikacje jako nauczyciel religii mojżeszowej, poprzez egzamin ze znajomości przedmiotów judaistycznych i biblijnych, złożony przed rabinem okręgu płockiego (ponownie w 1929 r. Wynik egzaminu uznało również Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. 22 III 1937 roku został przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego mianowany nauczycielem stałym⁵⁹.

Przypisy

- ¹ J. Tomaszewski, *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1985, s. 112; S. Piątkowski, *Dni życia, dni śmierci. Ludność żydowska w Radomiu w latach 1918–1950*, Warszawa 2006, s. 113–114.
- ² J. Wasiluk, *Szkolnictwo żydowskie w Drugiej Rzeczypospolitej, Pogranicze. Studia Społeczne*. T. III, Białystok 1993, s. 166.
- ³ S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1968, s. 160–161; J. Wasiluk, *op. cit.*, 166–167.
- ⁴ S. Mauersberg, *op. cit.*, s. 161.
- ⁵ K. Zieliński, *Szkolnictwo żydowskie w Polsce w latach 1918–1939*, Almanach Historyczny t. 5, Kielce 2003, s. 230–231; S. Piątkowski, *Dni życia, dni śmierci. Ludność żydowska w Radomiu w latach 1918–1950*, Warszawa 2006, s. 115–116.
- ⁶ G. Kawalec, *Szkolnictwo żydowskie w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych, T. 56, Kraków 2003, s. 39; S. Piątkowski, *op. cit.*, 116.
- ⁷ S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych, op. cit.*, s. 173.
- ⁸ K. Zieliński, *op. cit.*, s. 234.
- ⁹ S. Mauersberg, *op. cit.*, s. 172–173.
- ¹⁰ Tenże, s. 173–174.
- ¹¹ K. Zieliński, s. 238.
- ¹² A.J. Papierowski, *Organizacja i rozwój szkolnictwa i oświaty w Płocku w czasie I wojny światowej*, „Notatki Płockie” 2004, nr 4, s. 20–21.
- ¹³ APP AIS sygn. 135 Prywatna Szkoła Powszechna Religijna ISODA TORA” [dalej: APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135] Kurator Okręgu Szkolnego Warszawskiego pismo z 13 XII 1935 nr 2804/35 do Starostwa Powiatowego w Płocku, k. 79.
- ¹⁴ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135], Zarząd Miejski w Płocku pismo znak L.XI-7-214 C z 19 VI 1936 do Inspektora Szkolnego w Płocku, k. 88.
- ¹⁵ APP Starostwo Powiatowe w Płocku sygn. 64 Wykaz stowarzyszeń i organizacji w Płocku, k. 13v, 16; J. Przedpelski, *Żydzi płocki. Dzieje i martyrologia 1939–1945*. Płock 1993. A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny* [Płocczanie]. T. 1. Płock 2002, s. 676.
- ¹⁶ A.J. Papierowski, *Organizacja i rozwój szkolnictwa*, s. 21.
- ¹⁷ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135], k. 2, 44, 51, 51v. APP SPP sygn. 64 Wykaz, k. 76v, 77; *Kalendarz Informator Mazowsza płockiego i Ziemi Sąsiednich na rok 1934* [KalIMP], s. 105; „Kurier Mazowiecki” 1939, nr 98, 103; „Dziennik Płocki” 1926, nr 148, 1931, nr 237. Archiwum Państwowe w Płocku [APP] Starostwo Powiatowe w Płocku [SPP] sygn. 64 Wykaz stowarzyszeń o organizacji w Płocku, k. 76v, 77. SPP sygn. 15. Wydział Bezpieczeństwa, b.p.
- ¹⁸ Kilbert Lewek (?–po 1941) – kupiec i bankier żydowski, działacz społeczny. W l. 20. XX w. był współorganizatorem i członkiem Zarządu oddziału płockiego Centralnej Organizacji Żydów Ortodoksów w Polsce z przy Starym Rynku 5 w Płocku. W r. 1929 uzyskał mandat do Rady Miejskiej Płocka, zaś w 1931 został członkiem Zarządu Obywatelskiego Komitetu Niesienia Pomocy Ubogim Żydom m. Płocka. W l. 1932–1938 był przewodniczącym Zarządu Gminy Żydowskiej w Płocku. W poł. l. 30. został również prezesem Banku Kredytowego w Płocku, zaś w r. 1938, członkiem Rady i Komitetu Nadzorczego tego Towarzystwa. Jego siedziba znajdowała się przy ul. Tumskiej 14. 23 IX 1933 wszedł w skład Żydowskiego Komitetu Propagandy Pożyczki Narodowej w Płocku. W V 1938 otrzymał karę 14 dni bezwzględnej aresztu za zaniechanie sprzątnięcia swojej posesji przy ul. Tumskiej 14. W roku 1939 wykupił subskrypcję na Pożyczkę Obrony Przeciwlotniczej za 4000 zł oraz wpłacił na Fundusz Obrony Narodowej 600 zł. Zamordowany przez Niemców. Zob. A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, Wyd. Książnica Płocka. Płock 2002. [dalej Płocczanie] T. 1, s. 266–267.
- ¹⁹ Szafranstejn Szaja (XIX/XX w.) – działacz żydowski w Płocku. W l. 20. XX. współorganizator i członek Zarządu stowarzyszenia „Szłomaj Emunaj” (Pokój Wiernym Izraelitom), oddziału płockiego Centralnej Organizacji Żydów Ortodoksów w Polsce. Oddział miał siedzibę przy Starym Rynku 5. APP Starostwo Powiatowe Płockie w l. 1918–1939 [SPP] sygn. 64 Wykaz stowarzyszeń i związków działających na terenie pow. płockiego, k. 55v, 56.
- ²⁰ A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie*, T. 2, s. , s. 281; 637.
- ²¹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo Zarządu Szkoły

- Prywatnej Ortodoksów ISODA TORA do Inspektoratu Szkolnego w Płocku z dnia 20 X 1930., k. 154.
- ²² APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 134, k. 151.
- ²³ Tamże, s. 281.
- ²⁴ APP AIS, PSPR ISODA TORA sygn. 135, „Pismo Kuratorium Okręgu Warszawskiego do Zarządu Gminy Żydowskiej w Płocku w sprawie otwarcia szkoły „Talmud-Tora” z dnia 26 VI 1935, k. 77, 78.
- ²⁵ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 134 Orzeczenie Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego sygn. Nr. I. 8786 z 1 IV 1936 r. do Zarządu Oddziału Organizacji Żydów Ortodoksów „Agudas Israel” w Płocku, k. 84.
- ²⁶ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Statut Prywatnej 8-ioletniej 6-klasowej męskiej powszechnej szkoły religijnej p.n. ISODA-TORA /Podstawy Tory/ w Płocku., k. 87-88.
- ²⁷ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo Organizacji Żydów Ortodoksów „Agudas Israel” w Polsce Oddział w Płocku z 15 IV 1936 do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego, k. 84.
- ²⁸ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, Sprawozdanie powizytacyjne sporządzone przez Inspektorat Szkolny w Płocku w czerwcu 1934, k. 120, 121; Opinia o lokalu w którym mieści się prywatna szkoła religijna ISODA TORA z 26 VI 1934, k. 122.
- ²⁹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo kierownika szkoły ISODA TORA w Płocku do Inspektoratu Szkolnego w Płocku z dnia 2 V 1934, k. 127.
- ³⁰ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo Zarządu szkoły z dnia 3 VI 1935 r. do Inspektoratu Szkolnego w Płocku., b. p.
- ³¹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo Inspektoratu Szkolnego w Płocku do Zarządu Szkoły
- ³² APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo Zarządu Szkoły ISODA TORA do Inspektora Szkolnego w Płocku z dnia 23 września 1935, k. 103.
- ³³ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo z dnia 15 IV 1936 Organizacji Żydów Ortodoksów p. n. „Agudas Israel” w Polsce Oddział w Płocku do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego.
- ³⁴ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Sprawozdanie powizytacyjne Podinspektora p. W. Waclawskiego z przeprowadzonej wizytacji Szkoły prywatnej „Isoda Tora” w Płocku w dniu 29 września 1938 r., k. 28, 29.
- ³⁵ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Sprawozdanie kierownika Szkoły Ortodoksyjnej pn. ISODA TORA w Płocku, ul. Stary Rynek 5w r. szk. 1928/29 według danych z 14 X 1930, k. 135, k. 155.
- ³⁶ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego znak:I-4308/31 z 2 III 1931 do Zarządu Szkoły „Isoda Tora”, k. 149.
- ³⁷ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 147.
- ³⁸ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 113.
- ³⁹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Tygodniowy rozkład godzin w Szkole Ortodoksów ISODA TORA w PŁOCKU w roku szk. 1933, k. 134.
- ⁴⁰ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Ruch uczniów w roku szkolnym 1933, k. 131.
- ⁴¹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 127.
- ⁴² APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Tygodniowy rozkład lekcyjny Szkoły Religijnej ISODA TORA w Płocku na rok 1934/35, k. 103.
- ⁴³ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 115.
- ⁴⁴ Podobną informację przesłano na adres kierownictwa miejscowej szkoły religijnej „Mizrachi”. Inspektorat Szkolny w Płocku do Prywatnej Szkoły Religijnej ISODA TORA w Płocku., k. 128.
- ⁴⁵ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Pismo Kuratora Okręgu Szkolnego Warszawskiego do Zarządu Oddziału „Agudas Israel” w Płocku. Stary Rynek 5, k. 50.
- ⁴⁶ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135 Sprawozdanie powizytacyjne Podinspektora W. Waclawskiego z przeprowadzonej wizytacji Szkoły prywatnej ISODA TORA w Płocku w dniu 29 września 1938 r., k. 29.
- ⁴⁷ AS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k.
- ⁴⁸ AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 2, 44, 51, 51v.
- ⁴⁹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 159.
- ⁵⁰ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135”, k. 51, 57, 116.
- ⁵¹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 2.
- ⁵² APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 51v.
- ⁵³ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 27, 43.
- ⁵⁴ AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 44.
- ⁵⁵ AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 2, 8, 27.
- ⁵⁶ AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 2, 8, 116.
- ⁵⁷ AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 40, 41, 42, 43, 44.
- ⁵⁸ AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 116, 159, 161.
- ⁵⁹ APP AIS PSPR ISODA TORA sygn. 135, k. 2, 39, 43v, 44, 79.

THE JEWISH RELIGIOUS EDUCATION ILLUSTRATED WITH AN EXAMPLE OF ACTIVITY OF THE PRIVATE ORTHODOX JEWISH SCHOOL „ISODA TORA” (BASIS OF TORAH) IN PŁOCK (1921–1939)

Summary

This article discusses the history of the religious school „Isoda Tora” in Płock run by the religious party „Agudas Israel” open to orthodox Jews mainly. Vestigial material associated with the subject has been used, stored in the collection of the National Archive in Płock. The article discusses the conditions of the existence of the school and its problems and quite accurately reconstructs the process of adaptation of religious education to the requirements of the Private Elementary Education Act. Due to the insufficiency of material, the narrative generally concerns the years 1929–1939, although some references concern also the period of the school foundation.